

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
MINISTARSTVO ZAŠTITE OKOLIŠA, PROSTORNOG UREĐENJA I GRADITELJSTVA
SAVJET PROSTORNOG UREĐENJA REPUBLIKE HRVATSKE

ZNANSTVENO – STRUČNI SKUP

**PERSPEKTIVE PROSTORNOG RAZVOJA
REPUBLIKE HRVATSKE**

ZBORNIK RADOVA

Zagreb, 2011.

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
MINISTARSTVO ZAŠTITE OKOLIŠA, PROSTORNOG UREĐENJA I GRADITELJSTVA
SAVJET PROSTORNOG UREĐENJA REPUBLIKE HRVATSKE

ZNANSTVENO – STRUČNI SKUP

**PERSPEKTIVE PROSTORNOG RAZVOJA
REPUBLIKE HRVATSKE**

ZBORNIK RADOVA

Zagreb, 2011.

Nakladnik

Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva

Sunakladnici

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
Hrvatska Komora arhitekata, Zagreb

Za nakladnika

Branko Bačić, dipl. ing. geod., ministar prostornog uređenja i graditeljstva

Za sunakladnika

akademik Zvonimir Kusić, predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Tomislav Čurković, dipl. ing. arh., predsjednik Hrvatske komore arhitekata

Organizacija znanstveno – stručnog skupa

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti / Razred za likovne umjetnosti – akademik Boris Magaš,
tajnik Razreda
Savjet prostornog uređenja Republike Hrvatske – Stjepo Butijer, predsjednik Savjeta

Recenzenti

akademik Igor Fisković
doc. dr. sc. Anka Mišetić, Institut Ivo Pilar

Uredništvo – članovi Savjeta za prostorno uređenje Republike Hrvatske

Stjepo Butijer, dipl.ing.arh., predsjednik Savjeta; akademik Boris Magaš, Miljenko Domijan,
prof. pov. umj., Helena Knifić Schaps, dipl. ing. arh., prof. dr. sc. Mladen Obad Šćitaroci, dipl. ing. arh.,
prof. dr. sc. Srečko Pegan, dipl. ing. arh., prof. dr. sc. Ivan Rogić, dipl. soc., Matija Salaj, dipl. ing. arh.,
akademik Ante Vulin, Antun Paunović, dipl. ing. arh. (pridruženi član) i Mirjana Turnšek, dipl. ing. arh.
(tajnica Savjeta)

Izvršno uredništvo

Stjepo Butijer, Boris Magaš, Mladen Obad Šćitaroci, Helena Knifić Schaps, Mirjana Turnšek

Grafičko uredništvo

Ante Vulin, Mirjana Turnšek

Lektor

Ivan Martinčić

Tisak

mtg-topgraf d.o.o., Nikole Bonifačića 7, 10410 Velika Gorica

Naklada

300 primjeraka tiskano i 200 primjeraka CD, Zagreb, listopad 2011.

CIP – Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Zagreb

Perspektive prostornog razvoja Republike Hrvatske – Zbornik radova sa znanstveno – stručnog skupa

Uredništvo: Stjepo Butijer, Boris Magaš, Mladen Obad Šćitaroci, Helena Knifić Schaps, Srečko Pegan,
Mirjana Turnšek, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja
i graditeljstva i Hrvatska komora arhitekata, 2011.

Prostorno planiranje Hrvatska

ISBN 978-953-6793-52-5

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 790498.

SADRŽAJ

Uvod	3
I. REPUBLIKA HRVATSKA I EUROPSKA UNIJA	
Unaprjeđenje stanja u prostoru Republike Hrvatske Stjepo Butijer, dipl. ing. arh.	5
Identitet hrvatskoga prostora i vrsnoća građenja akademik Boris Magaš	9
Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske – ciljevi, provedba, novelacija Matija Salaj, dipl. ing. arh.	14
Strateške odrednice prostornog razvoja Europske unije Helena Knifić Schaps, dipl. ing. arh.	22
Transnacionalna i transregionalna suradnja Republike Hrvatske – prostorni razvoj Hrvatske u perspektivi članstva u Europskoj uniji mr.sc. Andrej Plenković	28
Scenariji prostornog razvoja prof.dr.sc. Srećko Pegan	31
II. GOSPODARSKE I SOCIJALNE PROMJENE U PROSTORU	
Gospodarski razvoj i urbanizacija Hrvatske akademik Vladimir Stipetić	35
Utjecaj gospodarske strukture na prostor prof.dr.sc. Ivo Šimunović	39
Prostorni i gospodarski aspekti razvoja hrvatskoga turizma prof.dr.sc. Boris Vukonić	42
Sociokulturne vrijednosti i odnos spram prostora u hrvatskom društvu prof.dr.sc. Ivan Rogić	48
III. IDENTITET, GRADITELJSKO NASLIJEDE I ZAŠTITA PROSTORA	
Hrvatska graditeljska baština u europskom kontekstu akademik Vladimir Marković	61
Kulturna dobra – identitet, stanje očuvanosti i prostorna vrijednost Miljenko Domijan, prof. pov. umj.	64
Značaj i očuvanje krajolika u prostornom uređenju prof. dr. sc. Mladen Obad Šćitaroci, mr. sc. Biserka Dumbović Bilušić, doc. dr. sc. Bojana Bojanić Obad Šćitaroci	65
IV. INFRASTRUKTURA I PROSTOR	
Europski kontekst prometnog razvoja Hrvatske akademik Josip Božićević, prof. dr. sc. Sanja Steiner	75
Energetski sustav i njegov utjecaj na prostorni razvoj Republike Hrvatske akademik Mirko Zelić	86
V. ZAKLJUČCI ZNANSTVENO – STRUČNOG SKUPA	89
akademik Branko Kincl – Osvrt povodom znanstveno – stručnog skupa	90
VI. SUMMARY	91

prof. dr. sc. **Mladen Obad Šćitaroci**

član Savjeta prostornog uređenja Republike Hrvatske

mr. sc. **Biserka Dumbović Bilušić**, doc. dr. sc. **Bojana Bojanić Obad Šćitaroci**

ZNAČAJ I OČUVANJE KRAJOLIKA U PROSTORNOM UREĐENJU

Uvod

Vijeće je Europe 3. i 4. svibnja 2011. u Strassbourgu održalo 6. konferenciju o EUROPSKOJ KONVENCIJI O KRAJOLICIMA na kojoj se razmatralo aktualno stanje vezanu primjenu konvencije⁶. Europska konvencija o krajolicima (*European Landscape Convention – ELC*) prvi je međunarodni dokument koji cijelovito obuhvaća sve krajolike. Posebna je pozornost pridana nezaštićenim krajolicima, dakle onim krajolicima koji nisu zaštićeni temeljem zakona kao kulturno dobro ili kao prirodna posebnost. Glavni je cilj ostvarivanje održivog razvitka temeljena na uravnoteženom i skladnom odnosu društvenih i javnih potreba, gospodarskih aktivnosti i vrsnoće krajolika. Razvijanjem nove/drukčije kulture prostora mogu se očuvati prepoznatljive vrijednosti, ali i poboljšati oštećeni krajolici. Svi krajolici, posebice nezaštićeni krajolici o kojima se najčešće nitko ne brine, mogu pridonijeti lokalnim obilježjima i identitetu prostora, čime se unaprjeđuje prostorni i gospodarski razvoj te se povećava vrsnoća života svih stanovnika.

Republika Hrvatska među prvim je zemljama potpisala Europsku konvenciju o krajolicima. Iako postoje zakonske obveze prepoznavanja i ocjene krajolika, koje proizlaze iz Zakona o potvrđivanju Konvencije o europskim krajolicima (2004.) te iz Strategije i Programa prostornog uređenja Republike Hrvatske (1997., 1999.), dosada nije provedena sustavna karakterizacija krajolika na nacionalnoj razini.

Svima nam je dobro poznata vrsnoća i raznolikost hrvatskih krajolika pa je stoga karakterizacija krajolika prijeka potreba jer se bez nje ne može promišljati prostorni razvoj i planirati prostorno uređenje. Prepoznatljivost i raznolikost hrvatskih krajolika temeljni su činitelj vizualne percepcije i sastavnice su njezina prostornog identiteta. Na razmjerno malom teritoriju Hrvatske – raznolikih geomorfoloških i mikroklimatskih obilježja – stvoreni su različiti tipovi krajolika, usporedivi s europskim regijama mediteranskih i srednjoeuropskih zemalja.

Približno trećina hrvatskoga, a znatno manji dio europskoga teritorija, ima visok stupanj očuvane prirodnosti, a najveći je dio promijenjen utjecajem čovjeka. Zato u većini slučajeva govorimo o kulturnom krajoliku. U Hrvatskoj je približno 38% teritorija (šume i zaštićena prirodna područja) uvećano za zaštićeni morski dio – planiran kao područje NATURA mreže 2000.

Zakonska određenja zaštite krajolika

Donošenjem EUROPSKE KONVENCIJE O KRAJOLICIMA Vijeće Europe željelo je potaknuti zemlje potpisnice na veću pozornost prema toj vrsti prostornoga naslijeđa. Republika Hrvatska potpisivanjem Konvencije preuzela je obvezu da skrbi o vlastitim krajolicima, kao dijelu europske krajolične raznolikosti, te je prihvatila obvezu “da će krajolike zakonom priznati kao sastavnicu čovjekova okruženja, izraz raznolikosti zajedničke kulturne i prirodne baštine, kao temelj identiteta područja”.

Krajolici su kao prostorni entitet i vrsta kulturnoga dobra prepoznati u okviru Zakona o zaštiti kulturnih dobara, u kojemu se među vrstama nepokretnih kulturnih dobara navodi i *krajolik ili njegov dio koji sadrži povijesno karakteristične strukture, koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru*. Na krajolik se time, kao na punopravnu vrstu kulturnoga dobra, primjenjuju i sve ostale odredbe Zakona, koje govore o pravima i obvezama postupanja s kulturnim dobrom.

Iako Zakon o zaštiti prirode ne govori eksplicitno o kulturnom krajoliku, ipak prepoznaje vrijedne dijelove teritorija Hrvatske u kojima postoje i uvelike su očuvani, osim prirodnih i antropogeni elementi. Prema vrstama podijeljeni su u nekoliko kategorija i to kao: PARK PRIRODE i REGIONALNI PARK, definirani kao *prostrano prirodno ili dijelom kultivirano područje*, ZNAČAJNI KRAJOBRAZ, koji po definiciji može biti *prirodno ili kultivirano područje* i SPOMENIK PARKOVNE ARHITEKTURE koji se definira kao *umjetno oblikovani prostor koji ima estetsku, stilsku, umjetničku, kulturno-povijesnu, ekološku ili znanstvenu vrijednost* što pripada UNESCO-ovoj kategoriji namjerno oblikovanih kulturnih krajolika.

⁶ Podrobnije vidjeti u: Dumbović Bilušić, B. (2011.) str. 267.

Osim pravne zaštite krajolika u sklopu navedenih zakona, koja je u osnovi "granska" zaštita, integralni pristup i važan stupanj zaštite krajolika u Hrvatskoj uspostavljen je Zakonom o prihvaćanju Konvencije o europskim krajobrazima (NN 12/2002.). Slijedom odredbi toga zakona svaka zemlja potpisnica obvezatna je *ugraditi krajolik u svoje politike regionalnog i urbanističkog planiranja te u politike povezane s kulturom, zaštitom okoliša, poljodjelstvom, socijalnom i gospodarskom politikom, kao i u sve druge politike koje mogu izravno ili neizravno utjecati na krajolik*. Prostorno-planska dokumentacija jest glavni instrument provedbe zaštite, planiranja i korištenja krajolika. Već i prije donošenja Europske konvencije o krajolicima (*European Landscape Convention*, Firenze, 2000.) u Republici Hrvatskoj naglašena je potreba brige o krajolicima. Već su Strategija i Program prostornog uređenja Republike Hrvatske (1997., 1999.) zacrtali izradu KRAJOLIČNE/KRAJOBRAZNE OSNOVE HRVATSKE. Svrha izrade Krajolične osnove kao prostorno-planske podloge jest upoznavanje svojstava krajolika, njihove vrijednosti, osjetljivosti ili ugroženosti te utvrđivanje preporuka za korištenje, uređenje i zaštitu u procesu prostornog planiranja.

Provedba zaštite krajolika može se uspostaviti tek prostorno-planskom, odnosno urbanističkom dokumentacijom.⁷ Slijedom uvjeta i preporuka iz prostornih planova županija, kao i planova nižeg reda – prostorni planovi područja posebne namjene, prostorni planovi uređenja gradova i općina, urbanistički planovi uređenja, urbanistički planovi povijesnih naselja – uspostavlja se sustav i obveza detaljnije analize i zaštite krajoličnih obilježja, a u skladu s razinom prostorno-planskog dokumenta.

Definicija krajolika i kulturnoga krajolika

Prema tradicijskom kineskom shvaćanju ideogram MU označava krajolik, ali isto tako i vrt/perivoj. U istočnjačkom biocentričnom pristupu nema razlike između prirodnog i kreiranoga krajolika, nema razlike između "prirodne" prirode i čovjekove kreativne interpretacije "velike" prirode. Čovjek Istoka želi učiti od prirode, želi postati dio nje, poistovjetiti se s prirodom. Nasuprot tome, u zapadnjačkom antropocentričnom shvaćanju čovjek podređuje prirodu sebi i svojim potrebama, mijenja je i pri tom stvara nove ambijente koje nazivamo kulturnim krajolikom, ili pak degradira prirodu i često joj nanosi nepopravljivu štetu.

Krajolik

Prema definiciji Europske konvencije o krajolicima – KRAJOLIK/LANDSCAPE dio je teritorija kako ga vidi stanovništvo, a karakter krajolika proizlazi iz djelovanja prirodnih i/ili ljudskih čimbenika i njihovih međusobnih odnosa. Krajolik je slika koju čovjek ima o prostorima i teritorijima koje je otkrio, i/ili nastanio, izgradio ili transformirao, prema svojim shvaćanjima i vrijednostima (funkcionalnim, senzitivnim i estetskim) u različitim povijesnim razdobljima. Priroda (reljef, geologija, vode, vegetacija, životinjski svijet) jest podloga, a čovjek svojim tipovima i oblicima naselja, poljodjelskim površinama i ostalim aktivnostima je djelovatelj u prostoru. Krajolik je, dakle, kulturna tvorevina nastala u suživotu čovjeka i prirode.

Na stvaranje krajolika utječu prirodni i antropogeni činitelji koji svojim međudjelovanjem oblikuju njegovu pojavnost. Pojam krajolika definiran je, dakle, kao vizualna pojavnost Zemljine površine koja uključuje oblik i boje, ali isto tako odražava način na koji se njihovim različitim kombinacijama stvaraju posebni uzorci i slike, specifični za određeno područje i povijesni razvitak te načine organiziranja i korištenja prostora. Obilježja krajolika ovise također o obliću terena, ali i vremenu kao povijesnom i socijalnom kontinuumu, odnosno o razvoju zajednice u određenom povijesnom razdoblju. Stoga bavljenje krajolikom obuhvaća ne samo materijalne nego i osjetilne sastavnice, predodžbe i percepciju čovjeka. Promatrano u tom svjetlu, moglo bi se zaključiti da svaki krajolik, bez obzira na stupanj svoje prirodnosti, ima i komponentu kulturne povezanosti jer su svi krajolici na određeni način pod utjecajem čovjekove aktivnosti ili njegove percepcije.

U definiciji pojma KRAJOLIK važno je naglasiti ulogu promatrača – krajolik doživljava onaj koji ga gleda, u tome leži temeljna razlika pojmova krajolik i okoliš jer okoliš može postojati bez percepcije čovjeka.⁸

⁷ Na području nekoliko hrvatskih županija u sklopu Prostornih planova županija provedeno je prepoznavanje i vrjednovanje teritorija sa stanovišta krajoličnih obilježja. U sklopu izrade konzervatorskih podloga za prostorne planove Zagrebačke, Sisačko – moslavačke i Koprivničko – križevačke županije provedeno je vrjednovanje prostora sa stanovišta kulturnih krajolika. Sustav mjera zaštite integralnih kulturno – povijesnih i prirodnih vrijednosti prema vrijednosnim kategorijama prostora propisao je niz uvjeta i mjera potrebnih za očuvanje i zaštitu temeljnih vrijednosti krajolika.

⁸ Okoliš je, kao okružujuća izvanjska okolina, definiran kao skup elemenata koji svojim složenim vezama tvore okvir, okolinu i životne uvjete čovjeka i društva. On je ukupnost materijalnoga i živog svijeta kojega je čovjek biološki dio. Okoliš tek čovjekovom percepcijom postaje krajolikom.

Kulturni krajolik

U Europi ima vrlo malo područja koja su isključivo prirodna, kakvi su najviši planinski vrhunci i najdivljija obala, područja koja nisu uređena ni oblikovana čovjekovim utjecajem. Ipak, najveći dio teritorija oblikovan je i uređen čovjekovim djelovanjem u oblikovanju poljodjelskih krajolika i naselja. Te aktivnosti ne isključuju prirodu, naprotiv utječu na nju, mijenjaju je, katkad je osiromašuju, ali često i obogaćuju. U takvu je motrenju sav krajolik prirodni, i gotovo je sav krajolik kulturni, jer ga je promijenio čovjek.

Kulturni krajolik nastao je zajedničkim djelovanjem čovjeka i prirode, pokazuje povijesno trajanje (u kontinuitetu ili prekinuto), posjeduje prepoznatljive estetske vrijednosti, a sastavljen je od prirodnih elemenata i čovjekovih zahvata u prostoru – koji su pod utjecajem socijalnih, gospodarskih, političkih i ostalih poticaja promijenili prirodno stanje. U raznim je povijesnim razdobljima čovjek prirodu podredio svojim potrebama – gradnjom, iskorištavanjem ili obradom, na način kojim je takva kultura često antiteza prirodi, stvarajući naselja, prometnice, poljodjelske površine i druge uporabne površine. Krajolik nije statična struktura. On je promjenjiv, razvojan i (ne)harmoničan, ali uvijek ovisi o međuodnosima čovjeka i prirode. Stoga je definicija kulturnoga krajolika *kao najsloženije prostorne strukture, prirode koju je oblikovao čovjek, odnosno krajolik je najobuhvatnija umjetnost*⁹, možda najbliža njegovu karakteru. U krajoliku se odčitavaju i prepoznaju odnosi društvenih grupa, pojedinaca i administrativno-upravnih tijela. U sebi sadrži topografska obilježja terena, fizičke elemente kao što su: reljef, geološka struktura, vrste tla, vodeni sustavi, flora i fauna, kao i humani (antropogeni) elementi uočljivi u ljudskim aktivnostima obrade i korištenja zemlje te izgrađenih struktura kao što su naselja, građevine i ostali stvoreni oblici.

Kulturni krajolik prepoznaje se kao duh mjesta (*genius loci*) – prostor visoke prepoznatljivosti koji u promatrača izaziva snažan dojam (*sense of place*), stvara jasnu sliku o prostoru, a time i snažan osjećaj pripadnosti.

Metode prepoznavanja krajolika

Zato što su krajolici najsloženije prostorne strukture, sačinjene od prirodnih i antropogenih sastavnica, estetskih vrijednosti te izražene osjetilne komponente – ne postoji jednoznačna i jedinstvena međunarodno usuglašena metoda prepoznavanja (identifikacije) i vrjednovanja (valorizacije) krajolika. Slijedom dosadašnjeg iskustva i istraživanja autora ovoga rada¹⁰ potrebno je u prepoznavanju krajolika uzeti u obzir i vrjednovati sljedeće:

- prirodne sastavnice – reljef, geološka obilježja, tlo, vegetacija, klima;
- antropogene sastavnice – naselja i građevine, sustavi prometnica, poljodjelske površine i korištenje prostora tijekom povijesnih razdoblja, arheološki slojevi;
- estetske (fizionomijsko-morfološke) sastavnice – mjerilo, proporcije, linije razgraničenja, dominante u krajoliku, oblici, boje, vizure, uzorci krajolika;
- osjetilne sastavnice – asocijativne, duhovne, identitet, simboli, običaji, literatura, glazba, osjećaj prostora (*sense of place*) i dr.

Stanje krajolika i prepoznavanje problema

Aktivnostima čovjeka prirodni je krajolik transformiran u kulturni krajolik, u kojemu su način života i aktivnosti društvene zajednice duboko ukorijenjeni. Dok su čovjekove aktivnosti i prirodni ambijent u ravnoteži, a odnosi između čovjeka i prirode nisu jednostrani, krajolik će biti harmoničan i slika krajolika će biti usklađena. Djelovanje čovjeka utisnuto u krajolik govori o skladnom načinu života, ali kadkad i o narušavanju prostornih odnosa, oblika i materijala.

U Hrvatskoj, slično kao u drugim europskim zemljama, malo je krajolika koji su bez utjecaja čovjeka očuvani u prirodnom stanju, primjerice najviši planinski vrhunci Velebita i djelomice jadranska obala – područja koja nisu uređena ni oblikovana čovjekovim utjecajem. Ta su područja zaštićena kao prirodni rezervati ili nacionalni parkovi. Ipak, najveći dio teritorija Hrvatske, kao i Europe, oblikovao je i uređio čovjek u povijesnom kontinuitetu od nekoliko tisuća godina, što prepoznamo u slici krajolika kao šume, gajeve, livade, oranice, vinograde, maslinike, voćnjake, ali i naselja (gradovi, sela, zaseoci), perivoje, parkove i druge oblike čovjekovih aktivnosti u prostoru. Svaki krajolik, koliko god bio običan i nezanimljiv stručnjacima za istraživanje, ima značenje doma ljudima koji u njemu žive, i bez obzira na ljepotu i vrijednosti ima značenje zavičaja.

⁹ Jellicoe, G. and S., 1975. (1987.) *The Landscape of Man*, str. 7.

¹⁰ Podrobnije o prepoznavanju i vrjednovanju krajolika vidjeti u: Dumbović Bilušić, B.; Obad Šćitaroci, M. (2007.) i Obad Šćitaroci, M.; Dumbović Bilušić, B.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2009.).

U Hrvatskoj još nije provedena sustavna identifikacija krajolika, odnosno krajolična regionalizacija, u skladu s metodama i stručnim standardima primjenjenim u aktualnoj europskoj klasifikaciji krajolika i obvezama preuzetim iz donošenja Zakona o potvrđivanju Konvencije o europskim krajolicima.¹¹ Postoje primjeri pojedinačnih istraživanja nekolicine autora koji se bave problematikom krajolika. Tim su istraživanjima prepoznata tri osnovna tipa krajolika:

- mediteransko područje – jadranska obala s podtipovima otočnoga krajolika i visoravnima Dalmatinske zagore i Konavala te poluotok Istra;
- dinarsko i predalpsko područje – Gorski kotar, Lika i Velebit;
- panonsko područje s podtipovima Hrvatskoga zagorja i Slavonije.

U Strategiji prostornog uređenja Republike Hrvatske provedena je krajobrazna regionalizacija države s obzirom na prirodna obilježja. STRATEGIJA uvažava krajolik kao posebnu kategoriju i daje jasne naputke za izradu prostornih planova županija. Teritorij Hrvatske analiziran je s tri prirodne sastavnice (reljef, vode i vegetacija) i podijeljen je na šesnaest regija.¹²

Istraživanja estetskih sastavnica krajolika Hrvatske metodama vizualnih analiza prostora – s obzirom na morfološke osobnosti, moguću sagledivost, osjetljivost na promjene i vrijednosno-estetsko stupnjevanje – dovela su do vizualne regionalizacije prostora, podijeljene na 27 cjelina.¹³

Dosad provedena regionalizacija hrvatskih kulturnih krajolika prema izloženim podjelama na krajolične/krajobrazne jedinice ima obilježja “granskoga” pristupa s prirodno-zemljopisnoga i perceptivno-morfološkoga stajališta jer analitičkim postupkom nisu obuhvaćene sve važne sastavnice krajolika. Usporedimo li broj krajoličnih jedinica Republike Austrije, u kojoj je teritorij podijeljen na osam osnovnih tipova s 58 krajoličnih cjelina (*landscape unit, landscape typ/area*)¹⁴ ili Republike Slovenije, u kojoj je teritorij podijeljen na pet osnovnih regija, a svaka je regija podijeljena na nekoliko podregija s ukupno više od 200 krajoličnih podjedinica¹⁵ – može se zaključiti da su u tim državama različito postavljeni čimbenici i kriteriji. Dosadašnje nacionalne klasifikacije (tipologije) krajolika vrlo su raznolike u korištenju ulaznih čimbenika, u metodama, stupnju generalizacije, u vrstama i broju tipova krajolika, u mjerilima i vremenu izrade – stoga su i teško usporedive. Aktualna klasifikacija krajolika LANMAP2 provedena za cjelokupno područje Europe postavlja osnovni metodološki okvir i pristup za provođenje klasifikacija na nacionalnim razinama¹⁶. Europska tipologija LANMAP2 osigurati će opće, ali precizne i usporedive kartografske i kontekstualne referencije, čime će se omogućiti usporedbe općih obilježja, sličnosti ili razlika između područja. Treba naglasiti da su se dosadašnji pristupi klasifikaciji tipova i područja krajolika (*landscape types/areas*) uglavnom temeljili na indikatorima prirodnih sastavnica krajolika kao što su: klima, geološki sastav i tlo (*parent material*), topografska obilježja (*topography*), korištenje prostora (*land use/land cover*), zanemarujući kulturna i estetska obilježja te percepciju krajolika, koja je bitni element njegove definicije¹⁷.

Dosadašnji stupanj stručnih aktivnosti na provedbi postupaka prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite krajolika Hrvatske jest nedostatan.¹⁸ Ne primjenjuju se stručne metode i standardi karakterizacije usvojeni na europskoj razini prepoznavanja i vrjednovanja krajolika na području Hrvatske, a radi

¹¹ Početke prepoznavanja i vrjednovanja krajolika u prostorno-planskoj dokumentaciji valja tražiti u *Regionalnom prostornom planu zagrebačke regije* (Urbanistički institut SR Hrvatske, 1972.-1977.) i *Prostornom planu SR Hrvatske* (Urbanistički institut SR Hrvatske, 1986.) gdje je krajolik vrjednovan s motrišta prirodnih i kultiviranih obilježja.

¹² Šesnaest krajoličnih regija prema *Strategiji prostornog uređenja RH*: nizinska područja sjeverne Hrvatske, panonska gorja, bi-logorsko-moslavački prostor, sjeverozapadna Hrvatska, Žumberak i Samoborsko gorje, kordunska zaravan, Gorski kotar, Lika, Istra, kvarnersko-velebitski prostor, vršni prostor Velebita, sjeverno-dalmatinska zaravan, zadarsko-šibenski arhipelag, Dalmatinska zagora, obalno područje srednje i južne Dalmacije te Donja Neretva.

¹³ Dvadesetisedam krajoličnih cjelina utvrđenih metodom vizualnih kriterija (Jurković, S. 1999.): 1. Dunavska nizina – Podunavlje, 2. Savsko – biška nizina, 3. riječna dolina Mure – Međimurje, 4. riječna dolina Drave – Podravina, 5. riječna dolina Save – Posavina, 6. udoline rijeka Cetine, Krke, Lonje, Mirne, Neretve, Zrmanje, 7. kanjoni – Paklenica, 8. drage – Limska, 9. uokružene doline – Požeška kotlina, 10. visoravni – Like, Čičarije, 11. planinski masivi – Gorskoga kotara, 12. planine – Učka, Medvednica, 13. gorski lanci i planinska bila – Velebit i Biokovo, 14. gorja – Samoborsko gorje, Žumberak, 15. gore – Kalnik, Bilogora, 16. gorice – Zagorje, 17. uzdignute riječne grede, 18. poluotok Istra, 19. poluotok Zadar, 20. poluotok Pelješac, 21. obala Jadrana – kopnena linija, 22. otočje Kvarnera, 23. veliki otoci – srednjodalmatinski, 24. otočje – Kornati, Elafiti, 25. tjesnaci, 26. zaljevi, 27. veliki gradovi i prostori guste naseljenosti i urbanizacije.

¹⁴ Jeschke, P. (1995).

¹⁵ *** (1998.), *Metodološke osnove, Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Slovenij*.

¹⁶ Wascher, D.M. (ed). (2005.)

¹⁷ Mücher, C.A.; Bunce, R.G.H.; Jongman, R.H.G.; Klijn, J.A.; Koomen, A.J.M.; Metzger, M.J. & Washer, D.M. (2003).

¹⁸ Grad Zagreb je za potrebe izrade strategije razvoja Grada – *Zagrebplan* – izradio 2011. godine prvu etapu *Krajobrazne osnove Grada Zagreba – Otkeske smjernice za zaštitu karaktera krajobraza Grad Zagreb* (autori: B. Dumbović Bilušić, V. Koščak Miočić Stošić, V. Kušan; OIKON d.o.o. i Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za ukrasno bilje, krajobraznu arhitekturu i vrtnu umjetnost).

utvrđivanja kapaciteta prostora kao jedne od planskih mjera za smanjenje nekontrolirane potrošnje prostora gradnjom. Krajolici Hrvatske u posljednjim desetljećima prolaze bitne promjene uvjetovane političkim, gospodarskim, socijalnim i vlasničkim zahtjevima i interesima – ponajprije u obliku eksplozije građenja.¹⁹ Krajolici jadranske obale trenutno su građevno najzanimljiviji pa su zato i najugroženiji.

Unatoč tome što je 2002. godine Hrvatska potpisala Europsku konvenciju o krajolicima, a 2004. donijela i Zakon o prihvaćanju Konvencije o europskim krajobrazima, do danas nije provela identifikaciju, ocjenu vrijednosti i osjetljivosti ili ugroženosti, kao preduvjet za održivo planiranje i korištenje prostora/krajolika. Razlog tome jest svakako i činjenica što ne postoje usvojeni i propisani stručni standardi i postupci, niti je usvojila mehanizme njihove zaštite i upravljanja njima²⁰. I hrvatski su krajolici, poput europskih, kao složeni kulturni sustavi izloženi utjecajima kojima se nepovratno mijenja njihova jedinstvenost i prepoznatljivost kao kulturnoga i prirodnoga naslijeđa.

Preobrazbe krajolika prate promjene u načinu života čovjeka u njegovu okruženju – suvremene tehnologije i uvezeni građevni materijali, stilovi gradnje, posjedovni sustavi, običaji, usjevi, stoka i mnogo ostaloga došlo je u područja gdje ih prije nije bilo. Te promjene donose radikalno mijenjanje prijašnjega krajolika, a na jadranskom priobalju najočitije su izražene u nepreglednim površinama izgrađenih zgrada za povremeni boravak i iznajmljivanje (tzv. apartmani) neposredno uz obalu ili u najljepšim prirodnim uvalama.

Brojna povijesna sela i zaseoci, mali gradovi pa i čitave mikroregije, posebice pučinski otoci, očuvali su krajolike koje i danas obilježava slika tradicijskog načina života i građenja, kao slika povijesti utisnuta u prostor. Opisana međudjelovanja čovjeka i njegova okruženja danas su obilježena novim djelatnostima i aktivnostima, novim načinom života i novim vrijednosnim sustavima. Odiyeljenost od pradjedovske simbioze s prirodom, temeljene na uvažavanju i međudjelovanju, očituje se u nizu aktivnosti koje nisu u jedinstvu s prirodom, a to je dovelo do neravnoteže i nestajanja tradicijskih harmoničnih obilježja krajolika. Na žalost, česti su primjeri pokazuju poremećaje harmonične slike krajolika, a ti se poremećaji najčešće podudaraju s problemima zajednice koja živi u tom prostoru. U mnogim slučajevima preobrazba krajolika i gubitak tradicijskih prostornih odnosa nisu još uvijek pretjerano izraženi, ali izraženo je napuštanje tradicijskih sela i malih gradova, kao i dosadašnjih poljodjelskih aktivnosti.

Napuštanje dosadašnjeg načina života, odlazak iz starih kuća i naselja ključna je tema u mnogim hrvatskim krajevima, osobito u planinskim područjima i na otocima. Takvi krajolici, gdje čovjek dulje nije ograničavao prirodne procese ili gdje se namjerno podržava očuvanje nekadašnjega stanja, imaju tendenciju vraćanja prirodnoga stanja – šume i grmoliko bilje zauzimaju oranice, vinograde, voćnjake i maslinike koji se ne obrađuju, a pašnjaci zarastaju u korov. U novonastalim okolnostima javlja se težnja za ostvarenjem idealne slike – primjerice slogan Hrvatske turističke zajednice: *Mediteran kakav je nekad bio* – iskazuje namjeru zaštite nekadašnje slike krajolika. S druge strane, izraženi su veliki zahtjevi za gradnjom turističkih i gospodarskih predjela/zona. Sveprisutnim procesima turistifikacije ne prethode odgovarajuća istraživanja, niti izrada prostornih planova širih područja u kojima bi se vrjednovala krajolična obilježja i zaštitile vrijednosti krajolika. Prostorni razvitak prepušten je odlučivanjima lokalne uprave i samouprave (županijama, gradovima i općinama) temeljem prostornih planova uređenja. Brojni investitori namjeravaju graditi turističke i gospodarske predjele i za to često zauzimaju vrijedno poljodjelsko tlo, neizgrađene uvale te najljepša i vizurama najizloženija područja obalnoga pojasa mora.

Veliki poljodjelski zahvati koji tek dolaze (monokulture na velikim parcelama i obrada polja mehanizacijom te gradnja gospodarskih zgrada u poljima) mijenjaju obilježja krajolika (primjerice vinogradi na padinama Biokova u makarskom primorju). Gradnja apartmanskih naselja, kao i velika širenja građevnih područja malih povijesnih gradova i naselja u vrijedne okolne pejzažne predjele za potrebe gradnje tzv. apartmana, nepovratno devastiraju krajolik. Neobzirno planiranje i unošenje sadržaja na način da se ne uzimaju u obzir obilježja pripadajućeg krajolika dovode do narušavanja usklađenosti i harmonije, bitne komponente oblikovanja prostora i stvaranja osjećaja mjesta. Gradnja velikih turističkih predjela

---

¹⁹ U prostornim planovima jadranskih županija planirana su golemo građevna područja turističkih predjela na prostorima prepoznatljivih i slikovitih krajolika, uglavnom ne uvažavajući kriterije vrjednovanja prostora i krajolika. Njihov smještaj nije uvažio ni druge prostorne i planerske kriterije pa na sreću većina nije ni ostvarena. Tako primjerice od stotinjak planiranih turističkih predjela/zona niti jedna nije zaživjela u Splitsko – dalmatinskoj županiji.

²⁰ Za provedbu Europske konvencije o krajolicima u Hrvatskoj su zaduženi Ministarstvo kulture i Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva. Da bi se potaknula učinkovitija primjena Konvencije osnovana je krajem 2009. godine *Međuresorna skupina za krajolike*, sastavljena od stručnjaka raznih disciplina iz oba ministarstva. Tijekom jednogodišnjeg rada u kojem su analizirani stanje i problemi krajolika u Hrvatskoj radna je skupina predložila nadležnima provođenje prvovažnih mjera u cilju zaustavljanja degradacije krajolika i primjenu mjera Konvencije. Detaljnije: Dumbović Bilušić B. (2011.).

(hotelskih naselja vila i apartmana) bez zadovoljavajuće prostorne, arhitektonske i krajolične/pejsažne zamisli ne jamči izvrsnost nove izgradnje i prijeti devastacijama i gubitkom identiteta prostora. Problem je također i administrativna rascjepkanost teritorija Republike Hrvatske i mnogobrojnost jedinica lokalne samouprave (556 općina i gradova) pa svaka od njih vodi samostalnu politiku prostornog razvitka, bez usklađenosti i prostornog odnosa s drugom.

Problematika krajolika u Hrvatskoj još uvijek nije shvaćena sveobuhvatno na tragu Europske konvencije o krajolicima, iako su se Strategija i Program prostornog uređenja zalagali za izradu krajolične/krajobrazne osnove. Budući da ona još nije ostvarena, krajolik se još uvijek promatra "sektorski", s različitim stručnih gledišta i međusobno nepovezano. Tako se u Strategiji i akcijskom planu zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti (NN 143/2008.) krajoliku pridaje premalo pozornosti, promatra ga se sekundarno i "sektorski" (isključivo kroz prirodne sastavnice), a izostao je prijeko potreban interdisciplinarni pristup.

Ciljevi zaštite i unaprjeđenja krajolika

Hrvatska je usvajanjem Europske konvencije o krajolicima preuzela obvezu da se skrbi o vlastitim krajolicima. Slijedom obveza iz toga dokumenta, u Hrvatskoj je potrebno razviti sustav zaštite krajolika koji se temelji na prepoznavanju (identifikaciji i tipologizaciji), inventarizaciji, vrjednovanju, zaštiti krajolika i upravljanju krajolicima. Sve susjedne zemlje članice Europske unije već su izradile zakonsku osnovu i izradile inventare vlastitih krajolika, a neke zemlje, shvaćajući važnost krajolika, štite ih posebnim zakonima pa i ustavom. Tako je Italija 2004. godine usvojila novi Zakon o kulturnim i pejsažnim dobrima i do danas je oko 80% krajolika obuhvaćeno zakonskom zaštitom. Zaštitu provodi Ministarstvo za kulturna dobra, a svaka regija izrađuje svoje pejsažne planove. Austrija je izradila inventar vlastitih krajolika i u sklopu pokrajina izrađuje pejsažne planove zaštite i upravljanja. Mađarska je provela tipološku klasifikaciju svojega državnoga teritorija, kao i Slovenija, koja je provela krajobraznu regionalizaciju, zajedno s definiranim arhitektonskim krajolicima. Sve ostale zemlje Europske unije učinile su velike korake u prepoznavanju važnosti i vrijednosti krajolika kao temeljnog prostornoga dobra.

Međunarodna obveza Hrvatske jest identifikacija i zaštita krajolika jer hrvatski su krajolici dio europske krajolične (krajobrazne, pejsažne) raznolikosti.

U zaštiti i unaprjeđenju hrvatskih krajolika, a na tragu Europske konvencije o krajolicima i pozitivnih iskustava europskih zemalja, želi se postići sljedeće:

- upotpuniti nacionalno zakonodavstvo u području zaštite krajolika da bi se omogućila provedba Europske konvencije o krajolicima (*ELC – European Landscape Convention*);
- donošenjem odgovarajućih mjera uspostaviti i provoditi krajolične politike kojima je cilj zaštita krajolika;
- ugraditi krajolik u politike prostornoga planiranja i sve ostale politike koje izravno ili posredno utječu na stanje krajolika (gospodarstvo, turizam, vodno gospodarstvo, šumarstvo, poljodjelstvo, energetika, kultura i sl.). Prema Pravilniku o načinu izrade prostornih plana krajolik se shvaća kao prostorno ograničenje, a ne kao potencijal i vrijednost. Postoje i nejasnoće oko značenja pojmova – zaštićeni krajolik, osobito vrijedan prirodni krajobraz, kultivirani krajobraz, zaštitno područje uz posebno vrijedne ili osjetljive gradske i seoske cjeline;
- u provedbi krajoličnih politika i programa uspostaviti postupke sudjelovanja javnosti, lokalnih i regionalnih vlasti;
- provesti nacionalnu klasifikaciju krajolika u skladu s postavljenim europskim okvirima, uz uključivanje kulturnih čimbenika te izraditi atlas krajolika Hrvatske;
- istražiti hrvatske krajolike u svjetlu kulturno-povijesnog i prostornog naslijeđa (*historic landscape assessment*), usporediti ih s krajolicima europskih regija te utvrditi posebnosti hrvatskih krajolika;
- intenzivirati prepoznavanje i vrjednovanje krajolika, osobito u pogledu prekogranične suradnje;
- utvrditi stanje i negativne pojave koje se u krajoliku događaju posljednjih desetljeća;
- upozoriti na potrebu učinkovitog upravljanja kojemu je cilj očuvanje krajolika kao nositelja prostorno-povijesnih vrijednosti;
- izraditi prijedlog modela očuvanja i zaštite krajolika radi njihova održivog razvitka;
- uspostaviti sustav integriranog upravljanja te izraditi pejsažne planove razvoja, zaštite i održavanja kulturnih krajolika u Hrvatskoj;
- jačati vezu između krajolika, kulturnog i prirodnog naslijeđa te prostornoga i regionalnoga planiranja;

– unaprijediti razumijevanje krajolika razvijanjem metodologija i javnim djelovanjem, jačanjem stručne i javne svijesti o vrijednostima i značenju krajolika.

Zaštitu za sada uživaju jedino krajolici uključeni u područja nacionalnih parkova i parkova prirode. Istraživanja i analize pokazuju da pozornost treba usmjeriti običnim živim krajolicima (*ordinary living landscapes*) koji su stoljećima bili kultivirani kao poljodjelski (agrikulturni), a danas su zapušteni i obrasli samoniklom vegetacijom (šumom i makijom). Zbog zahtjeva za gradnjom pripadaju u ugrožena područja.

U zaštiti i unaprjeđenju krajolika, posebice onih „običnih“, koji se štite mjerama prostornih planova, valja primjenjivati odgovarajuće metode prepoznavanja i vrjednovanja krajolika. Ne postoji jedinstvena metoda prepoznavanja krajolika, nego svaka zemlja s obzirom na geomorfološke, mikroklimatske i kulturne posebnosti ima svoje vlastite tipove (*landscape unit* – krajobrazne jedinice), a postupci prepoznavanja i procjene trebaju se voditi razmjenom iskustava i metodologije na europskoj razini²¹. Stav država članica Vijeća Europe i potpisnica Europske konvencije o krajolicima jest da analitički pristup identifikaciji kulturnoga krajolika zahtijeva višedimenzionalni, multidisciplinarni i interaktivni pristup.²²

Kulturni krajolik i prostorni razvoj

Krajolik, posebice kulturni krajolik, ne treba promatrati kroz možebitna ograničenja, premda ona postoje, nego učinke koje kulturni krajolik može donijeti u prostornom i gospodarskom razvoju. Vrsnoća krajolika podiže vrijednost zemljišta, vrijednost nekretnina, ali i uvelike pridonosi kakvoći stanovanja i života. Stoga su ulaganja u oporavak i održavanje krajolika neznatna u odnosu na vrijednosti koje se mogu postići.

Prepoznavanje i zaštita kulturnoga krajolika nisu sami sebi svrha, nego su oni potrebni da bi se odredili način upravljanja prostorom i mogućnosti unaprjeđenja krajolika, a radi zadovoljavajućega prostornog i gospodarskog razvoja. U sklopu postojećih zakona i propisa moguće je provesti postupak zaštite kulturnih krajolika – ali osim prepoznavanja kulturnoga krajolika, kao vrste kulturnoga dobra u Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, nisu predviđeni stručni postupci i metode postupanja u krajolicima. Stoga je na temelju stručno i znanstveno pripremljenih metoda identifikacije, inventarizacije i kriterija vrjednovanja, potrebno donijeti pravilnike (podzakonske akte) kojima će se utvrditi stručni postupci i mjere zaštite kulturnih krajolika, a radi pozitivnog prostornog razvoja i unaprjeđenja života.

Promatramo li kulturni krajolik s arhitektonskoga gledišta, tada treba u njemu tražiti alternativu za budući razvoj, jer su mogućnosti raznovrsne – od napuštenih zgrada u povijesnim naseljima koje su vlasnici napustili i ne žive u njima, zapuštenoga poljodjelskoga krajolika koji pruža mogućnosti za ekološku proizvodnju hrane, markantnih povijesnih građevina, do napuštenih vojnih građevina iz raznih povijesnih razdoblja koje bi se mogle koristiti na suvremeni način i za današnje potrebe.

Da bi se omogućila zadovoljavajuća zaštita krajolika u skladu s odrednicama Europske konvencije o krajolicima te da bi se postigli željeni učinci u upravljanju i razvoju prostora, predlažu se SMJERNICE koje će pridonijeti unaprjeđenju prostornog i gospodarskog razvoja, uz očuvanje identiteta prostora:

- Uskladiti zakonodavstvo s područja zaštite prirode, kulturne baštine i prostornog uređenja s Europskom konvencijom o krajolicima, odnosno osigurati jedinstvenu zakonodavnu osnovu za zaštitu krajolika donošenjem novog *propisa* ili usuglašavanjem Zakona o zaštiti prirode i Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, unutar kojih je već postavljena tema zaštite krajolika. U sklopu Zakona o zaštiti prirode uskladiti kategorije koje se odnose na područja s visokim stupnjem antropogenog utjecaja (park prirode i regionalni park) sa zaštitom krajolika u Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.
- Donijeti kriterije za način izrade krajoličnih (krajobraznih, pejzažnih) planova države, županija, gradova i općina, te područja krajolika iznimnih vrijednosti. Slijedom tih kriterija donijeti podzakonske akte (pravilnike, propise) kojima se detaljnije reguliraju kriteriji zaštite, planiranja i upravljanja krajolicima.
- Donijeti nacionalnu strategiju i program očuvanja i upravljanja krajolicima, sukladno Europskoj konvenciji o krajolicima i ostalim međunarodnim obvezujućim dokumentima (UNESCO).

²¹ *** (2002.) *Europska konvencija o krajolicima; Zakon o potvrđivanju konvencije o europskim krajobrazima*, Narodne novine 12/2002., čl. 6. i 8.

²² Analizirani su primjeri istraživanja i dokumentiranja kulturnih krajolika u zemljama koje su najviše razvile metode prepoznavanja i zaštite krajolika, kao što su Velika Britanija, SAD, Slovenija, Austrija i Poljska, pa stoga mogu poslužiti kao referentni primjeri. Metoda istraživanja sastoji se od četiri glavne etape rada, koje se moraju prilagoditi zadanostima i posebnostima promatranog područja: 1. prepoznavanje (identifikacija) krajolika, 2. vrjednovanje (valorizacija) krajolika, 3. ocjena stanja, osjetljivosti i ugroženosti i 4. izrada plana razvitka, zaštite i korištenja.

- Osnovati stručnu ili stručno-znanstvenu instituciju (agenciju, kao primjerice *Coutryside Commission* u Engleskoj) ili barem Odjel za krajolike u sklopu Ministarstva kulture koja bi se na znanstveno-stručnoj osnovi bavila zaštitom, očuvanjem i upravljanjem krajolika, bila interdisciplinarna te objedinila prirodne i kulturne sastavnice krajolika.²³ Za očuvanje i sustavnu brigu o krajolicima osigurati međusektorsku suradnju unutar Ministarstva kulture – između Uprave za zaštitu prirode i Uprave za zaštitu kulturnih dobara, ali i suradnju s ostalim relevantnim ministarstvima.
- Osnovati nacionalno povjerenstvo za krajolike koje će odrediti standarde i kriterije za prepoznavanje (identifikaciju), vrjednovanje (valorizaciju) i zaštitu krajolika. Isto tako treba razraditi standarde za postupanje s krajolicima u postupku izrade prostornih i urbanističkih planova.
- Izraditi inventar – atlas krajolika Hrvatske, ustrojiti bazu podataka, provesti tipologizaciju i vrjednovanje krajolika te izraditi planove upravljanja – prema standardima usklađenim s međunarodnim dokumentima (Eurropska konvencija o krajolicima, UNESCO). Utvrditi standarde za informatičke sustave na različitim administrativnim razinama, kao i za kartografske prikaze na bazi informatičkih geografskih sustava.
- Za krajolike iznimnih kulturnih vrijednosti izraditi planove upravljanja, planove korištenja, zaštite i očuvanja, planove gospodarskog vrjednovanja (kulturni turizam), planove promidžbe i dr., što će osigurati njihovo održavanje i zaštitu. Posebice treba odrediti modele za revitalizaciju napuštenih arhitektonskih struktura (sklopova vernakularnih građevina) i zapuštenih terasastih suhozidnih krajolika, što je posebice važno na jadranskom području.

Krajolik i prostorno planiranje

Postavimo li pitanje: kada je slika prostora idealna, odnosno kada je krajolik u ravnoteži i na koji način možemo postići željenu idealnu sliku krajolika – odgovor bi bio: sve dok su ljudske aktivnosti i resursi područja u ravnoteži, a odnosi između čovjeka i prirode nisu jednostrani, krajolik će biti harmoničan i njegova će slika biti usklađena. Međutim, valja naglasiti da slika prošlosti nije statična niti je se želi ponovo uspostaviti, ali važno je omogućiti očuvanje karaktera krajolika ukorijenjenog u tipu prostornog razvoja. Postoje sektorski pristupi, stručne metode i parcijalna nastojanja, međutim nedostaje sveobuhvatni (integralni) pristup, a on je moguć kroz PROSTORNO PLANIRANJE s jačim udjelom krakoličnoga (krajobraznoga, pejzažnoga) planiranja.

Prostorni planovi županija, gradova i općina pretežito sagledavaju krajolik/kulturni krajolik s gledišta prirodnih vrijednosti i biološke raznolikosti (staništa, ugrožene vrste, zaštićena područja prirode i dr.), ali pri tom ne sagledavaju problematiku zaštite i očuvanja krajolika. Najčešće se samo na formalnoj razini ugrađuju uvjeti zaštite prirode u prostorne planove, a Europska konvencija o krajolicima se i ne spominje. Samo su malobrojne županije (Zagrebačka, Sisačko – moslavačka i Koprivničko – križevačka) naznačile su važnost krajolika i provele su prethodno vrjednovanje cjelokupnoga svog teritorija. Slijedom provedene valorizacije dane su smjernice i preporuke za zaštitu krajolika u planovima nižeg reda, s kriterijima za moguće otvaranje novih građevnih područja, očuvanja identiteta postojećih naselja i pripadajućeg okruženja. Na žalost, takva metodologija vrjednovanja krajolika i krajoličnih vrijednosti teritorija nije provedena za jadransku obalu, koja je u najvećoj mjeri izložena pritiscima razvitka otvaranjem turističkih predjela/zona često u najvrjednijim krajolicima. Upravo se neselektivnim trošenjem prostora, širenjem građevnih i turističkih područja nastavlja “betonizacija” obale pa nestaju krajolici stvarani tisućljećima, gubi se zavičajni, ali i nacionalni identitet.

Da bi se djelotvornije upravljalo vrijednostima krajolika i iskoristile mogućnosti koje on nudi za prostorni i gospodarski razvoj potrebno je kroz PROSTORNO PLANIRANJE ostvariti postavljene ciljeve u skladu s Europskom konvencijom o krajolicima. Stoga se predlaže:

- Izraditi PLAN KRAJOLIKA (krajolične/krajobrazne/pejzažne planove) za područje Hrvatske, odnosno županije, gradove i općine, posebice za jadransku obalu koja je najugroženije područje tog velikog interesa za novom izgradnjom. Plan krajolika treba uključiti u nomenklaturu prostornih i urbanističkih planova te ga obuhvatiti pravilnikom o kriterijima i načinom izrade prostornih planova.
- Radi izrade Plana krajolika treba provesti vrjednovanje prostora s gledišta zaštite krajolika, odnosno očuvanja i unaprjeđenja njegovih prirodnih i kulturnih sastavnica. Za krajolike iznimnih vrijednosti

---

²³ Sadašnji *Odjel za krajobraze* pri *Upravi za zaštitu prirode* ne osigurava interdisciplinarnu znanstveno-stručnu razinu dostatnu za bavljenje problematikom zaštite krajolika prema europskim standardima. Interdisciplinarnost je prijeko potrebna radi održivosti i očuvanja krajolika, ali iz zakonodavnih razloga jer se krajolici štite na temelju *Zakona o zaštiti prirode* i *Zakona o zaštiti kulturnih dobara*, samo na neusaglašeni način.

(međunarodnog, nacionalnog i regionalnog značaja), koji se štite prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara treba izraditi programe korištenja i upravljanja te propisati izradu planova posebnih obilježja.

Zaključak

Ovaj prikaz problematike krajolika može poslužiti kao poticaj za uspostavljanje ozbiljnijega pristupa temi zaštite krajolika kao čovjekova ambijenta u kojemu živi i radi, odnosno očuvanja krajolične raznolikosti kao dijela nacionalnog identiteta. Slijedom obveza preuzetih potpisivanjem Europske konvencije o krajolicima (*European Landscape Convention*), u Hrvatskoj treba uspostaviti institucionalne i pravne okvire za skrb o vlastitim krajolicima.

Republika Hrvatska treba uspostaviti krajobraznu politiku s ciljem podizanja svijesti o vrijednostima i potrebi očuvanja krajolika, upravljanja promjenama te korištenju njegovih potencijala za održivi razvitak i promicanje kvalitete života. Krajolična politika u obliku zasebnog strateškog dokumenta treba odrediti značaj i iskazati javni interes prema vrijednostima krajolika te dati smjernice za ostvarivanje ciljeva, inicijativa i metoda njihove provedbe.

Postojeće zakone koji uključuju krajolik/krajobraz/pejsaž potrebno je uskladiti sa Zakonom o potvrđivanju Konvencije o europskim krajolicima, ujednačiti terminologiju te uskladiti stručne pojmove i njihova značenja koji proizlaze iz temeljnih zakona: Zakona o zaštiti prirode, Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, Zakona o prostornom uređenju i gradnji te Zakona o zaštiti okoliša. U skladu s tim treba izraditi podzakonske dokumente vezane uz planiranje, zaštitu, očuvanje i uređenje krajolika, a pravilnikom treba utvrditi standarde u kartografskoj obradi podataka o krajoliku u sklopu prostorno-planske dokumentacije. Krajolike treba ugraditi u Ustav Republike Hrvatske i priznati ih kao konstitutivnu i suštinsku komponentu čovjekove okoline. Oni odražavaju raznolikosti kulturne i prirodne baštine i važan su element prostornog/regionalnog identiteta.

U cilju očuvanja karaktera krajolika potrebno je provesti prepoznavanje/identifikaciju, dokumentiranje i vrjednovanje krajolika države i svih županija izradom stručnih podloga – tzv. krajoličnih/krajobraznih osnova – u kojima će se odrediti mjere zaštite te način upravljanja promjenama. Za to je potrebno osigurati provedbu jedinstvene metodologije – tipološke klasifikacije krajolika na razini države – prepoznavanje krajoličnih regija Hrvatske, a na regionalnoj i lokalnoj razini kroz detaljniju razradu klasifikacije na tipove/podtipove i područja s donošenjem mjera njihove zaštite. Također treba ubrzati primjenu geoinformacijskog sustava (GIS), kao standardne tehničke podrške.

Krajolična osnova izrađuje se u okviru multidisciplinarnog stručnog tima (prostornih planera, krajobraznih arhitekata, arhitekata, geografa, šumara, agronoma, povjesničara, etnologa i dr.), a treba biti podloga za izradu strateških i planskih dokumenata te za izradu prostorno-planske dokumentacije svake jedinice lokalne samouprave.

Uspostavljanjem statusa zaštite i sustavne podrške u sklopu državnih institucija za održivi razvitak krajolika, potrebno je razvijati proces zaštite krajolika u sljedećim koracima:

- izrada i donošenje KRAJOLIČNE OSNOVE HRVATSKE, koja će utvrditi tipove krajolika i postaviti smjernice za korištenje i unaprjeđenje;
- prepoznavanje krajolika, posebice kulturnih krajolika visokih vrijednosti, na temelju stručno i znanstveno utvrđenih kriterija vrjednovanja te donošenje rješenja o njihovoj zaštiti u okviru zakonske regulative;
- izrada planova zaštite, korištenja i razvitka kulturnih krajolika (to mogu biti planovi područja posebnih obilježja). Prepoznavanje i planska zaštita osobito vrijednih krajolika ne znači onemogućavanje njihova razvoja, naprotiv potencijali krajolika mogu se koristiti za razvoj – primjerice selektivnih oblika turizma na podlozi kulturnoga i prirodnoga naslijeđa, posebice ekološkog poljodjelstva, obnovljivih izvora energije i sl.

Po uzoru na druge europske zemlje, posebice one s dugom tradicijom na zaštiti krajolika u smislu njegova korištenja i upravljanja, u Hrvatskoj je potrebno osigurati stručno utemeljen pristup prepoznavanju, vrjednovanju i aktivnoj zaštiti krajolika osnivanjem odgovarajućih institucija s multidisciplinarnim stručnim sastavom (urbanisti, geografi, arhitekti, pejzažni arhitekti, šumari, agronomi, biolozi, povjesničari i dr.). "Sektorski" i nekoordinirani pristup problematici krajolika nije više održiv ni prihvatljiv. Planiranje u krajoliku i planiranje krajolika jest dio prostornog i urbanističkog

planiranja, koje mora puno više uvažavati krajolične posebnosti i vrijednosti prostora. Stoga je prijeko potrebno izraditi odgovarajuće methodske obrasce, podzakonske dokumente i upute u cilju zaštite i očuvanja krajolika kao identiteta hrvatskoga prostora.

Literatura

- Dumbović Bilušić, Biserka; Obad Šćitaroci, Mladen (2007.) *Kulturni krajolici u Hrvatskoj – identifikacija i stanje zaštite*, Prostor, god. 15. , br. 2. (34), str. 260 – 271.
- Dumbović Bilušić, Biserka (2011.) *Napredak u primjeni Europske konvencije o krajolicima i planiranje aktivnosti u razdoblju 2011.-2013. godine, Strasbourg, 3.-4. svibnja 2011.*, Prostor, god. 19. (2011), br. 1. (41), str. 267 -269.
- Jellicoe, Geoffrey and Susan (1975./1987.) *The Landscape of Man*, Thames and Hudson, London.
- Jeschke, P. (1995.) *Austrian Cultural Landscape, Methodological Aspects for an Inventory* , u: Droste, B.; Plachter, H.; Rössler, M. (1995.) *Cultural Landscape of Universal Value*, UNESCO, Gustav Fischer Verlag Jena, Stuttgart, str. 324 – 332.
- Jurković, Sonja (1999.) *Perceptivne vrijednosti krajobraza Hrvatske – Studija za vizualno determiniranje krajobraza*, u: Krajolik – sadržajna i methodska podloga krajobrazne osnove Hrvatske, str. 121.-148.
- Mücher, C. A.; Bunce, R .G .H.; Jongman, R. H .G.; Klijn, J. A.; Koomen, A. J. M.; Metzger, M. J.; Washer, D. M. (2003.) *Identification and Characterisation of Environments and Landscapes in Europe*, Alterra, Wageningen.
- Obad Šćitaroci, Mladen; Dumbović Bilušić, Biserka; Bojanić Obad Šćitaroci, Bojana (2009.) *Il Paesaggio culturale della costa orientale del Mare Adriatico – Identificazione dei paesaggi culturali lungo la Costa Croata*, u: Pugla/Corfù – Comparazioni tipologiche e morfologiche per la conoscenza e la valorizzazione dei beni culturali e paesaggistici della regione mediterranea basso adriatica, str. 57-71, urednici: Giulia Annalinda Neglia i Michele Stella, Bari: Politecnico di Bari – Facoltà di Architettura, ISBN 978-88-95612-28-7.
- Wascher, Dirk M. (ed). (2005.) *European Landscape Character Areas – Typologies, Cartography and Indicators for the Assessment of Sustainable Landscapes*, Final Project Report, Landscape Europe 2005., Alterra Report No. 1254/December 2005.
- *** (1992.) *World Heritage Convention*, Expert Group on Cultural Landscapes, La Petite Pierre, France 24 – 26.10.1992.
- *** (1997.) *Strategija prostornog uređenja Hrvatske*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zavod za prostorno planiranje, Zagreb.
- *** (1998.) *Metodološke osnove, Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Slovenij*, Ministarstvo za okolje in prostor, Odelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, str. 39-64.
- *** (1999.) *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*, Narodne novine 69./1999., Zagreb.
- *** (1999.) *Krajolik, Sadržajna i methodska podloga krajobrazne osnove Hrvatske*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja – Zavod za prostorno planiranje, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zavod za bilje i krajobraznu arhitekturu, Zagreb.
- *** (2000.) *The European Landscape Convention*, Firenze.
- *** (2002.) *Recommendation No.R (95)9*, Committee of Ministers, European cultural heritage, Council of Europe, Strasbourg.
- *** (2002.) *Zakon o potvrđivanju Konvencije o europskim krajobrazima*, Narodne novine, 12/2002., Zagreb.
- *** (2005.) *Zakon o zaštiti prirode*, Narodne novine, 70./2005., Zagreb.
- *** (2008.) *Strategija i akcijski plan zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti*, Narodne novine 143./2008., Zagreb.

